

میتۆدی نوسینه وهی میژوو لای (ابن عبد ربه)
له بهرتوکی (العقد الفرید)
(لیکۆئینه وهیه کی ره خنه بی شیکارییه)

Historical texts in the book of Ibn Abd Rabo, on the succession of (Abd al-Malik bin Marwan). An analytical historical study

پ.ی.د. نه ریمان عبدالله علی
به شی میژوو / کۆلیژی زانسته مروفایه تیبیه کان / زانکۆی هه له بجه
Nariman Abdalla Ali

Department of History, College of Humanities, Halabja University
nariman.ali@uoh.edu.iq

پوخته:

سه رچاوه ئه ده بییه کان له سه ده کانی ناوه راستدا به یه کیک له و سه رچاوانه دادنه ریت که زانیاری گرنگیان سه بارهت به روداوه میژوو بییه کان وباس و به سه رهاتی ئه م قوناغه میژوو بییه به شیوازی تابیه تی وله روانگهی ئه ده بییه وه گواستوه ته وه، یه کیک له و سه رچاوه گرنگانهش په رتوکی (العقد الفرید) ی (ابن عبد ربه) یه، به لام به هوی جیاوازی خودی ئه ده به له میژوو، له به ره ئه وه میتۆدی نوسینی سه رچاوه ئه ده بییه کان له گه ل سه رچاوه میژوو بییه کان جیاوازه، لیره وه مامه له کردن له لایه ن تویره رانی بواری میژوو له گه ل سه رچاوه ئه ده بییه کاندای پیوستی وردبوونه وه تیرامانی زیاتر هیه، واته تویره رانی بواری میژوو پیوسته به وردبوونه وه زیاتره وه سه رچاوه ئه ده بییه کان به کار به یین، ئه مهش گرفتیکی سه ره کی میتۆدی نوسینه وه میژوو سه ده کانی ناوه راست و هه ره ها به کاره یانی سه رچاوه ئه ده بییه کان له لایه ن تویره رانی بواری میژوو، گریمان هیه کی گرنگه و نوسینی ئه م تویره نه وه یه بو سه لماندنی ئه و گریمان هیه. له م چوارچۆیه شدا په رتوکی (العقد الفرید) ی (ابن عبد ربه) وه ک نمونه وه رگپراوه.

پیشه کی:

کتیبی (العقد الفرید) ی (ابن عبد ربه) یه کیکه له شاکاره ئه ده بییه گرنگه کانی سه رده می ئیسلامی که زانیاری میژوو بی گرنگی له خو گرتوه، که زورجار تویره رانی بواری میژوو له تویره نه وه کانیاندا پشتی پیده به ستن، زورجار به بی گه رانه وه به راو در کردن وشیکردنه وه ئه و زانیاریانه، تاوه کو بگه نه ئه و ئه نجام وراستیه ی که ئایا تاجه ند ئه وه ی که له م کتیبه دا هاتوه هاوشیوه ی ئه و زانیاریانه یه که له سه رچاوه ره سه نه کانی میژوو ی ئیسلامدا بوونی هیه، بۆیه خستنه رووی ئه م راستیه گه یشتن به ئه نجامه کانی کاریکی گرنگ وله هه مان کات پیوسته، له سه ر ئه م بنه مایه ئه م ناو نیشانه هه لئیردرا.

ئه م تویره نه وه یه خستنه رووی میتۆدو شیوازی نوسینی میژوو لای (ابن عبد ربه)، هه ره ها خستنه رووی چه ند نمونه یه که له هه ندیک له ده قه میژوو بییه گرنگه کانی سه رده می خه لیفه ی ئومه وی (عبدالملك بن مروان)، به راو درکردنه تی به سه رچاوه ره سه نه کانی میژوو ی ئیسلام، ئه م سه رده مهش وه ک نمونه یه ک وه رگپراوه بو خستنه رووی ریبازو شیوازی نوسینی (ابن عبد ربه)، تویره نه وه که جگه له پیشه کی وده رنه نجام، له دووبه ندو هه ره بندهش له چه ند بهش وته وه ریک پیک دیت، له به ندی یه که مدا باس له ژیان وریبازی نوسینی میژوو لای (ابن عبد ربه)

کراو له سه ره تادا باس له ژيان وسهرده می ناوراو کراوه، دواتر تایبه تمه نندیه کانی ریپازی نویسی میژوو لای (ابن عبد ربه) خراوه ته روو. به نندی دووم تایبه ته به سه رچاوه کانی نویسنه وهی میژوو له په رتوکی (العقد الفرید) دا، له دوو ته وهری گرنګ پیک دیت، ته وهری په کهم تایبه ته به سه رچاوه ی وه رگرتنی زانیاری له ماموستایانی (ابن عبد ربه)، ته وهری دوو همیشه تایبه ته به سه رچاوه په کی دیکه ی وه رگرتنی زانیاری لای (ابن عبد ربه) که بریتیه له کتیب ومه سنه فیه کان و له چهند خائیکدا ئه م بابه ته روون کراوه ته وه.

له به نندی سیپه مده هندی نمونه ی میژوو یی له کتیبی (العقد الفرید) دا هاتوه، وهک نمونه سه رده می خه لیفه (عبد الملك بن مروان) (٦٥-٨٥/ك) (٧٠٤-٦٨٤ ز) وه رگراوه له روانگه ی دهقه میژوو په کانه وه شیکردنه وهی بو کراوه، ئه م به ندهش له چهند ته وه ریک له خو ده گرت، تیایدا گرنګترین ئه وه دهقه میژوو ییانه هاتوه که په یوه نندی به ژیان وحوکمړانی وکاروباری ده ولت وپه یوه نندی ده ره کیه کان ووه فاتی خه لیفه وه هاتوه، وه شیکردنه وهی بو کراوه ئه مهش له روانگه ی سه رچاوه ره سه نه کانی میژوو یی ئیسلام و زانیاریه کان له مباره وه خراونه ته روو.

له نویسی ئه م توئینه وه دا پشت به ستراوه به ریپازی میژوو یی شیکاری، به خستنه رووی زانیاریه کان وشیکردنه وه وه له هینجان له روانگه ی سه رچاوه ره سه نه کانی میژوو یی ئیسلام، وه به راوردکردنی ئه وه دهقه میژوو ییانه ی که له کتیبه که ی (ابن عبد ربه) هاتوه به دهقه میژوو یی کانی سه رچاوه ره سه نه کانی میژوو یی ئیسلام، ئه مهش له پینا وگه یشتن به راستی.

له کو تاید هیوادارین له نویسی ئه م توئینه وه دا توانییتما هندی زانیاری نوی بخه یه روو.

هینا و کورنکراوه کان:

ت: توفی

ج: الجزء

ص: صحیفة

ص: صفحات

ه: التاريخ الهجري

م: التاريخ الميلادي

د م: دون مكان الطبع

د ت: دون تاريخ الطبع

به نندی په که م: ژیان ورپیزی نویسی میژوو لای (ابن عبد ربه)

به شی په که م: ژیان ابن عبد ربه:

ناوی ته واوی (أبو عمر احمد بن محمد بن عبد ربه بن حبيب بن حدير بن سالم، مهولای هشام بن عبدالرحمن بن معاویه بن هشام بن عبدالملك، میژوونوسان له سه ره ئه وه کوڼ که کونیه ی ناوراو ابا عمره، ههروه ها باپیری چواره می مهوالی خه لیفه ی ئومه وی (هشام بن عبدالرحمن الداخل) بووه (ابن خلکان، ١٩٩٠ م، ج ١، ص ١١٠، ابن الفرضي، ١٩٦٧ م، ص ٣٨، الحميدي، ١٩٦٦ م، ص ١٠١، ياقوت الحموي، ١٩٩١ م، ج ٤، ص ٢١١، ابن تغري بردي، (د ت)، ج ٣، ص ٤٦٦).

(ابن عبد ربه) له سالی (٢٤٦ ك / ٨٦٠ ز) له شاری (قرطبه) له ولاتی ئه نده لوس له دایک بووه هه ره له وشاره ژیاوه (ابن جلجل، (د ت)، ص ١٠٤، الذهبی، ٢٠٠٦ م، ص ٢٧٣)، له بهر ئه وهی له ولاتی ئه نده لوس وله شاری قرتوبه ژیاوه ئاشنایه تی له گه ل زوریک له زانایان وئده دې دوستان په یدا کردوه، لیره وه لای چه نندین زانای به ناوبانگ وانیه ی خویندووه و لئیانه وه چه نندین زانست وزانیاری وه رگرتوه، به تایبه ت زانستی شه ری وزمانی عه ره بی (ابن الفرضي: ١٩٦٧ م، ص ٣٨، الذهبی، ١٩٨٤ م، ج ٤). له گه ل ئه وه شدا به رده وام خه ریکی خویندنه وه وه به دوا دچوونی

زانست وزانیاری بوو، هونراوه کانیشتی قورسای تاییه تیان هه بووبه تاییه ت له دهرباری خه لیفه و فه رمانه و او میره کانی شاری قرتوبه، ئەمهش به هوی ئەو تاییه تمه ندی و چیژو به لاغه ته هی که له هونراوه کانیدا هه بووه (الحمیدی، ۱۹۶۶ م، ص ۱۰۱).

(ابن عبد ربه) به یه کتیک له به ره هه مه به ناوبانگه کانی ناسراوه به ناوی (العقد الفرید) له گه ل هه ندی به ره هه می ئەده بی و شیعری، له چوارچیوهی دیوانیکی تاییه ت ریکخواه (بروانه: رضوان الدایه، ۱۹۹۳ م)، هه روه ها دوو کتیبی تری هه یه به ناوه کانی (الباب فی معرفه الاداب، الارشاد فی اللغه) (البغدادی (دت)، ۵، ص ۶۰)

دوای ژانیکی پر له زانست و به ره هه مدار، له کۆتاییه کانی ته مه نیدا (ابن عبد ربه) دوو چاری نه خو شیه کی کوشنده ده بیته وه، (ابن خلکان، ۱۹۹۰ م، ج ۱، ص ۱۱۲) ئەم نه خو شیه کاریگه ری ته و او ی له سه ر ناوبراو هه بوو، به لām له و کاته شدا هه ر به رده و ام بوو له نوسین، دوای ئەوهی هه شتاو دوو سال ژیا، له سالی (۳۲۸/ك / ۹۳۹ ز) کۆچی دوای ده کات (ابن الفرضی، ۱۹۶۷ م، ص ۳۸، الحمیدی، ۱۹۶۶ م، ص ۱۰۱)، له شاری قورتوبه به خاک ده سپیژیت (ابن خلکان، ۱۹۹۰ م، ج ۱، ص ۱۱۲، ابن الفرضی، ۱۹۶۷ م، ص ۳۸).

به شی دووه م: سه رده می (ابن عبد ربه):

بۆ ئەوهی له که سایه تی به ره هه مه کانی (ابن عبد ربه) تیبگه یین بیویسته ئاشنایه تیمان له باره ی سه رده می ناوبراو وه هه بیته، وه ک ئاشکرایه (ابن عبد ربه) له ماوه ی سالانی نیوان (۲۴۶-۳۲۸/ك / ۸۶۰-۹۳۹ ز) له ولاتی ئەنده لوس ژیاوه، ئەم سه رده مه ش له دوو قۆناغی سه رده می ئەماره ت و خه لافه ت پیک دیت، به گشتی ولاتی ئەنده لوس له م ماوه یه دا به رهوشیکی ناسه قامگیرو ئالۆزدا تیبه ر ده بیته، چه نندین شوړش و ئاژاوه گپری له م سه رده مه دا سه ری هه لداوه، له وانه ش شوړشی خه لکی شاری توله یته له به رانه بر میر (عبدالرحمن الاول) له سالی یه که می حوکمرا نیدا (ابن غدار المراكشي، ۱۹۸۳ م، ج ۲، ص ۹۴)، هه روه ها شوړشی (عبدالرحمن بن مروان) ناسراو به (الجلیقی) که شاری قورتوبه و ولاتی مه غریبی گرتوه، به یه کتیک له شوړشه گه وره کانی ئەو سه رده مه داده نریت (ابن قوطیه، ۱۹۷۹ م، ص ۱۰۱)، هه ر له م سه رده مه دا شوړشی (لب بن مندیل) سه ری هه لدا، له چیا ی جه زیره و شوړشی (ابن ابی شعراو)، دواتر میر محمد هه وئی له ناوبردنیدا (ابن قوطیه، ۱۹۷۹ م، ص ۱۰۴).

کاتیک میر (عبدالله بن محمد) ده سه لات و ه رده گریته له نیوان سالانی (۲۷۵-۳۰۰/ك / ۸۸۸-۹۱۲ ز) له سه رانه سه ری ئەنده لوسدا ئاژاوه و شه ر بلاوبویه وه، له ئەنجامدا بارو دوختیکی ناجیگر سه ری هه لدا (الحمیدی، ۱۹۶۶، ص ۱۳)، ئەگه رچی (عبدالرحمن الناصر بن محمد) (۳۰۰-۳۵۰/ك / ۹۱۲-۹۶۱ ز) هه وئیدا کۆتایی به شوړش و رابه ری نه کان به نیت، له ماوه ی سالانی حوکمرا نیدا به رده و ام له شه ردا بوو له گه ل نه یارانی (المقري، ۱۹۸۲ م، ج ۱، ص ۳۵۳). به م شیوه ده بینین سه رده می (ابن عبد ربه) به سه رده میکی ئالۆزی سیاسیدا تیبه ر ده بیته، بیگومان ئەمهش کاریگه ری ته و او ی هه بووه له سه ر رهوشی کۆمه لایه تی و ئەده بی و رو شنبیری و هه موو لایه نه کانی دیکه، بیگومان ئەم خه سه له ته به نوسینه کانی (ابن عبد ربه) وه دیاره.

به شی سییه م: ریبازی نوسینی میژوو لای (ابن عبد ربه)

ئەگه رچی کتیبی (عقد الفرید) سه رچاوه یه کی ئەده بیه، به لām له گه ل ئەوه شدا ده و له مه نده به بابته و زانیاری میژوو پی له سه رده مه جیاوازه کاند، لیره وه گه لیک زانیاری تیا دایه له باره ی چه رخه کۆنه کان و هه وائی عه رب به ر له ئیسلام و سه رده می پیغه مبه ر (دخ)، هه روه ها سه ره تا کانی ئیسلام و سه رده می ئومه وی و به شیک له سه رده می عه باسی، ئەمانه و گه لیک زانیاری ده رباره ی ولاتی ئەنده لوسی باس کردوو، له فه تی مسولمانه کانه وه تا وه کو سه رده می (عبدالرحمن ناصر)، له نوسینی ئەم بابه ته میژوو یانه شدا ریبازیکی تاییه تی به کار هیناوه، کۆمه لیک خه سه له تی تاییه تی خوی هه یه که لیره دا به کورتی ئامازه ی پیده ده یین:

۱- پیکه وه گریدانی هه موو روداوه کانی گشت ئەو سه رچاوانه ی که هیناویه تی، ئیدی له باسکردنی روداوه کاند پچرانی تیانیه و زانیاریه کان به که وه به سه ته وه، ئەم ریبازه ش واده کات که خوتنه ر له کاتی خوتندنه وه ی روداوه میژوو یه کانی ناو کتیبی (العقد الفرید) دانه بریت و به ئاسانی لی تیبگات. (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹ م، ج ۱، ص ۲)

- ۲- لادانی سەنەدی ریوایەتە میژووێهە کان کە لەسەرچاوە رەسەنەکانی میژووی ئیسلامدا هاتوو، لەراستییدا (ابن عبد ربه) لە پێشەکی کتێبە کەیدا باس لەم بابەتە دەکات و هۆکارە کەشی دەگێڕتەوه بۆ دورکەوتنەوه لە دورودریژی لەنوسین و کورتبیکردن لە هینان و دانانی زانیاریەکان، چونکە بۆچونی وایە هەبوونی ئەم سەنەدانە پێویست نین، لادانیشیان هیچ کەموکوورتیەکی ناگەیهنیت. (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۱، ص ۳-۴)
- ۳- گەرانهوهی زانیاریەکان بۆلای سەرچاوەکانی، (ابن عبد ربه) بایەخ بە گەراندنەوهی زانیاریەکان دەدات بۆلای ئەو سەرچاوەیە کە لێی وەرگرتوو، لەکاتی وەرگرتنی زانیاریەکان راستەوخۆ ئاماژە دەدات بەسەرچاوەی وەرگرتیان، بەم شێوەیە: (ذکر هذا محمد بن يزيد في الكامل) (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۲، ص ۲۳۵)، (وذكر ابن قتيبة في الاثرية) (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۶، ص ۳۵۶)، (قال ابو عبيده في كتاب التاج) (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۳، ص ۳۳۷)، (قال ابن قتيبة في كتاب تفضيل العرب) (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۳، ص ۴۰۸)، هەندێ جار تەنها ناوی نوسەری سەرچاوەکان دینیت، لەهەندێ شوینی تردا تەنها ئاماژە بە ناوی سەرچاوەکان دەکات.
- ۴- لە نوسینی کتێبی (العقد الفريد) دا (ابن عبد ربه) گەرانهوه بۆ سەرچاوە میژووێهەکان و بەپێی پێویست بەکارهێنان، هەرۆهە دەقەکانی پێکەوه گرتاوه، ئەمەش بەمەبەستی پێدانی زانیاری زۆرتر لەسەر هەر روداوێک کە ئاماژە پێکردوو، لێرەوه زانیاری زۆری هیناوه لەبارە سەرچەم چین و توێژەکانی کۆمەلگا لەهەموو لایەنەکانی سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتی و روژنییری و لایەکانی تر. (ابن عبد ربه) تەنها دەقەکانی نەگواستۆتەوه بۆ ناو نوسینەکانی، بەلکو دەقەکانی پالوتوو لەشوینی پێویستدا دایان، لەهەندێ شویندا زۆر بە کورتی روداوێک دەخاتە روو، لەهەندێ کاتی تردا بەدریژی باس لە روداوێک دەکات، ئەمەش لەبەر پێویست بوونی باسکردنی روداوێک گەشتنی و تاکەکی (لەم بارەوه بروانە: ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۲، ص ۴-۱۹، ۴۲-۴۷، ۵۶-۶۲، ۹۱-۹۶، ۱۰۲، ۱۵۶، ج ۵، ص ۹۲-۱۰۱)
- ۵- دوبارەکردنەوهی هەندێک لە روداوێک و دا بەشکردنی لەکاتی نوسیندا، ئەمەش وەک خۆی ئاماژە پێدەدات لەبەر گرنگی ئەو بابەتە و رونکردنەوهی زیاتری، بۆ نمونە لەسێ شویندا نامە خەلیفە ئومەوی (عمر بن عبدالعزیز) ی هیناوه کە نوسیویەتی بۆ یەکیک لە والیەکانی کە داواوی لێکردوو دادپەرۆر بیت (ئەم هەوالە لەم سێ شویندا هاتوو: ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۱، ص ۳۱، ج ۴، ص ۲۰۸، ج ۶، ص ۲۲۳)
- ۶- لەکاتی باسکردنی بابەتە میژووێ و ئایینیەکاندا، هەندێ جار پشتی بە فەرمودە پێغەمبەر (دخ) لەگەڵ وتە زانیان بەستو (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۴، ص ۱۵۷، ج ۱، ص ۴۴)
- ۷- پشست بەستن بە هۆنراوه، یەکیک لەتایبەتمەندیەکانی رێبازی نوسینی میژوو لای (ابن عبد ربه) پشستبەستن بە هۆنراوه لەکاتی ئاماژەدان بەروداوێ میژووێهەکان (وكة بة کارهینانی هۆنراوێ (دعیل بن علي الخزاعي) لەکاتی کوشتی (طاهر الحسين) ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۲، ص ۱۹۶، و هۆنراوێ (زفر بن الحارث) لە روداوی (مرج راهط) ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۴، ص ۳۹۷، هۆنراوێ (ابو دلالة) کە ناردوویەتی بۆ (العباس بن المنصور. ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۱، ص ۲۶۴. ضمة ندين نمونة ي تر)
- ۸- زۆر جار لەکاتی گواستنەوهی دەقەکاندا رەخنە لە دەقەکان ناگریت و بۆچونی خۆی لەمبارەوه ناخاتە روو، تەنانەت لەبارە هەندێ زانیاری نا لۆژیکی کە جیگای برۆ نین هیچ رونکردنەوهیە ک نادات، بەلکو تەنها دەیانپنیت و دەیانخاتە روو، بۆنمونە لە دەقێکدا دەنیت: زنجەکان خراپترین جۆر پێستین پێکەتەهی مرۆف، لەبەرئەوهی و لاتە کەیان گەرمە، ئیتر هەرلەسکی دایکیاندا سوتاون (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۶، ص ۲۳۳) و هەچەندین نمونە تر لەمبارەوه هاتوون.
- ۹- لەهەندێ کاتدا لە گواستنەوهی زانیاریەکاندا ورد نیە، بە جۆرێک تەنها روداوێک دەیانوسیتەوه و لە کتێبە کەیدا تۆماریان دەکات (لەمبارەوه بروانە: ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۴، ص ۲۴۶) کە تایبەتە بە گێرانەوهی دەقێک لەبارە قتیبة بن مسلم الباهلي وسليمان بن عبدالمك.

بەندی دووهم: سەرچاوەکانی نوسینەوهی میژوو لە پەرتوکی (العقد الفريد)

سەرچاوەکانی نوسینەوهی میژوو لەم پەرتوکه‌دا جۆراوجۆر و جیاوازن، لێرەدا ئاماژەیان پێدەدەین:

تەوه‌ری یەکەم: - مامۆستایانی (ابن عبدربه) : یەکیک لەو سەرچاوانە‌ی کە (ابن عبدربه) پشتی پێبەستووە لە زانیاریە میژووێهەکانیدا بریتی بوو

له مامؤستاکانی، مه به ستمان له و مامؤستایانه یه که ناوبراو وانه ی له لایان خویندوووه، له وانه (بقی بن مخلد، محمد بن عبدالسلام الخشنی، محمد بن ضاح)، به لگه مان له سهر ئه مه ئه وه ده قانه یه که له په رتوکی (العقد الفرید) دا هاتوووه، بو نمونه له (بقی بن مخلد) چه ندین ده قی هیناوه له وانه و تاریکی (یزید بن الولید) که له کاتی کوژرانی (الولید بن یزید) داویه تی (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۴، ص ۳۹۸-۳۹۹). ههروه ها چه ند ده قیکی تر دینیت له هه مان مامؤستایه وه (ابن حزم، ۱۹۸۳م، ص ۸۷، ابن قدامة، (د ت)، ص ۱۸۵-۱۸۶). نه وه ی جینگای باس بیت ئه م مامؤستایه ی به شیک له گیرانه وه کانی له (خلیفه بن خیاط) وه رگرتوووه (الیعقوبی، (د ت)، ج ۲، ص ۲۶۹، الطبری، ۱۴۰۷م، ج ۶، ص ۱۹۴، ابن الاثیر، ۱۴۱۷هـ، ج ۴، ص ۵۱۹). له مامؤستایه کی دیکه ی به ناوی (محمد بن عبدالسلام الخشنی) چه ند زانیاریه کی گرنگی میژووپی گیرانه وه، له وانه گیرانه وه ی بارودوخی کومه لایه تی شاری کوفه (ابن قتیبه، ۱۹۹۲م، ص ۱۵۵، الطبری، ۱۴۰۷م، ص ۱۹۴) وه چه ندین گیرانه وه ی تر. نه وه ی تیبینی ده کریت ئه م مامؤستایانه ی (ابن عبد ربه) به شیک زوریان له ده ره وه ی ولاتی ئه ندله لوس به تایبه ت له روژه لاتی ده وله تی ئیسلامی (المشرق) ژیاون، ئه مه ش کاریگه ری روونی به گیرانه وه کانیانه وه دیاره، ئه مانه کومه لیک میتودو زانیاری و شیوازی نوسینیان له گه ل خوین هیناوه که تاوه کو ئه و سهرده مه له ولاتی ئه ندله لوس بوونی نه بوه.

ته وه ری دووه م:- کتیب و مه سنه فه کان:

یه کیکی دی له سه رچاوه کانی نوسی زانیاریه میژوو یه کان له کتیبی (العقد الفرید) دا بریتیه له سه رچاوه په راوه میژووپی و ئه ده بیه کان، به تایبه ت ئه و سه رچاوه کانی که له روژه لاتی (المشرق) وه ده هاتنه ولاتی ئه ندله لوس، ئه مه ش له ری گه شتکردنی زاناو نوسه رانی ئه ندله لوس بوو بو روژه لاتیو پاشان گه رانه وه بیان بوو بو ولاتی خوین. به کارهینانی ئه م په راوو سه رچاوه کانی به پی گرنگی و خویندنه وه ی ناوبراو بو سه رچاوه کان ده گورا، به پی لیکدانه وه ی ئیمه به کارهینانی کتیبه ئه ده بیه کان زیاترن به به راورد به په راوه میژوو یه کان، هه ر له بهر ئه م تایبه تمه ندیه شه ئه م کتیبه ی ناوبراو زیاتر وه ک په راویکی ئه ده بی ناسراوه، به گشتی سه رچاوه کانی نوسی کتیبی (العقد الفرید) له م بواره دا دوو جوړن:

یه که م / سه رچاوه ئه ده بیه کان:

یه کیکی له و سه رچاوه ئه ده بیه گرنگانه ی که زوړترین جار (ابن عبد ربه) له کتیبی (العقد الفرید) به کارهیناوه و پشته پیبه ستوه، کتیبه کانی نوسه ری به ناوبانگ (الجاحظ)، له ناو په راوه کانی ناوبرا ویشدا کتیبی (البیان والتبیین) زوړترین جار ده بی نریت. ئه گه رچی (ابن عبد ربه) له زوړ کاتدا ئاماژه به و سه رچاوه ده کات که زانیاریه که ی لپوه رگرتوه، به لام هه ندی جار خو ی دورد ه خاته وه له ناوهینانی سه رچاوه کان. بو یه پیده چیت زیاتر له وه ی ئیمه لیره دا ئاماژه ی پیده ده ین ئه م سه رچاوه به کارهینا بیت.

ئه م خشته یه ی خواره وه به راوردی پشته ستنی کتیبی (العقد الفرید) ه به کتیبی (البیان والتبیین):

کتیب (البیان والتبیین)	کتیب (العقد الفرید)
ج ۲، ص ۱۳۴-۱۳۵	ج ۴، ص ۱۲۶
ج ۲، ص ۱۳۳	ج ۴، ص ۱۲۶
ج ۲، ص ۱۳۵	ج ۲، ص ۱۸۰-۱۷۹
ج ۲، ص ۸۸	ج ۴، ص ۱۱۷
ج ۱، ص ۲۰۶، ۶۹	ج ۴، ص ۱۱۵
ج ۲، ص ۲۹۸	ج ۴، ص ۱۲۳
ج ۴، ص ۹۸	ج ۳، ص ۴۴۴
ج ۱، ص ۱۹۵	ج ۲، ص ۱۳۴
ج ۲، ص ۱۲۱-۱۲۰	ج ۴، ص ۹۵
ج ۲، ص ۲۰۳	ج ۴، ص ۲۴۲

هروهها چند دهقكي له كتيبه كاني (الحيوان) وهرگرتووه (ابن عبد ربه، ١٩٩٩م، ج٢، ص٣٢٤، ج٥، ص٤٩. ثم دقة لبارةي خليفه
عبدالمك وحجاجةوة هاتووه هةمان دق لة كتيبي الجاحظ، (د ت)، ج٣، ص١٤٦ هاتووه)، هروهها (المحاسن والاضداد) (ابن عبد ربه،
١٩٩٩م، ج٢، ص٣٢٤، ج٥، ص٤٩. ثم دقة لبارةي داكي حجاجةوة هاتووه هةمان دق لة كتيبي الجاحظ، ١٤٢٣هـ، ص١٥٨ هاتووه)
ي (الجاحظ) وهرگرتووه.

يه كتيبي له وسهراوه بنههتيانهي كه (ابن عبد ربه) له كتيبي (العقد الفريد) پشتي بيبهستوه، كتيبه كاني (ابن قتيبة)يه، بهتايبهت كتيبي
(عيون الاخبار)، كه ژمارهيه كي زور دهق ليوهرگرتووه له زور شويندا پشتي بيبهستوه، ثم خشتهي خوارهوه نمونهيه كه له بهكارهيناني كتيبي
(عيون الاخبار) له لهلايهن (ابن عبد ربه) له (العقد الفريد)دا:

كتيبي (عبد ربه)	كتيبي (العقد الفريد)
١٢٤، ٣، ٣	٢٥٥، ١، ١
١٢٣٦	٣٠٣، ١، ١
١٠٣، ٤، ٤	٤٠، ١، ١
٢١٢، ٢، ٢	١٧٩، ٢، ٢
٢٦٩، ٢، ٢	٣٥٤، ٢، ٢
٢٤٤، ٢، ٢	١٢٣، ٤، ٤
٢٤٥، ٢، ٢	٤٩، ٥، ٥
٣٦٦، ٢، ٢	٤٤٤، ٣، ٣
٩٣، ١، ١	١٣٤، ٤، ٤
٢٤، ١، ١	٤٦٦، ٤، ٤
٩٢، ١، ١	٤٦٠، ٤، ٤
١٣-١٢، ٧، ٧	٩٨، ٢، ٢
١٩٧، ١، ١	٩٨، ٢، ٢
٢٢٧، ٣، ٣	٤٦٤، ١، ٥٠، ٤، ٤
٢٢٧، ٣، ٣	٣٠١، ٦، ٦
٢٤٧، ٢، ٢	٩١، ٤، ٤
١٩٩، ١، ١	٢٠١، ٢، ٢
٢١، ٢، ٢	٣٣٢، ٢، ٢

هروهها كتيبه كاني ترى (ابن قتيبة)ي بهكارهيناوه، لهوانه كتيبي (الاشريه) (الاشريه، ص٣٢. لة كتيبي العقد الفريد، ج٦، ص٣٤٩ هاتووه،
ثم دقة لبارةي داناني حدى خوارندوة كحولية كانه لة سقر علي بن عبدالعزيز)، (فضل العرب على العجم) (ابن عبد ربه، ١٩٩٩م، ج٣،
ص٤٠٨)، وه كتيبي (الشعر والشعراء) چه كدين داق وهرگرتووه (بو نمونه پروانه: ابن قتيبة، (د ت)، ج٢، ص٥٣٧، هةمان دق لة العقد الفريد،
ج٢، ص١٤٦)

لهلايه كي ديكهوه (ابن عبد ربه) سودي له كتيبي (المبرد) وهرگرتووه بهتايبهت له باسكردني خهواريجه كاند، ليزهوه زورترين جار گهراوتهوه

سهر ئو كتيبه كاتيك باسوخواسى خهواريجه كاني كردوو. (بروانه: العقد الفريد، ۱۹۹۹م، ج ۲، ص ۳۹۱. ليرة داس لة طروثي خهواريجه كان ودهسته و تاقمة كانيان دة كات، هرة وها بروانه المبرد، (د ت)، ج ۳، ص ۲۷۵)

به ندى ستيهيم: شيكر دنه وهى چنه دة قتيكي ميژووي له سهرده مي (عبدالملك بن مروان) (۶۵-۸۵ك/۶۸۴-۷۰۴ ز):

له كتيبه كهى (ابن عبد ربه) چنه ندين دهق ميژووي هاتوو، ليره داسهرده مي (خليفه عبدالملك بن مروان) وهك نمونه وهرده گرین وناماژه بهه نديك له و دهقه ميژووي يانه ده كهين، له روانگه ي سهرچاوه ميژوويه كانه وه شيكر دنه وه كهى بو ده كهين.

به كه م / ره چه له كي عبدالملك بن مروان:

ناوى ته واوى (عبدالملك بن مروان بن الحكم بن العاص بن أمية) به، ناسراوه به (أبا الوليد)، (أبو الاملاك)، له بهر ته وهى چوار له نه وه كاني به ناوه كاني (الوليد، سليمان، يزيد، هشام) بونه ته خليفه، ههروه ها نازناوى (ابا الزباب) ي وه رگرتوو، داكي ناوى (عائشه كجي معاويه بن المغيرة بن أبي العاص بن امية) به (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۴، ص ۳۹۸-۳۹۹)

شيكارى ئه م دهقه:

كتيبه كاني بواري (الانساب) (ابن حزم، ۱۹۸۳م، ص ۸۷، ابن قدامة، (د ت)، ص ۱۸۵-۱۸۶) و زورينه ي ميژوونوسان (اليقوبي)، (د ت)، ج ۲، ص ۲۶۹، الطبري، ۱۴۰۷م، ج ۶، ص ۱۹، ابن الاثير، ۱۴۱۷هـ، ج ۴، ص ۵۱۹) هاواران له گهل (ابن عبد ربه) له باره ي ره چه له كي (عبدالملك بن مروان) وه، ههروه ها هيچ جياوازيه ك نيه له گه ليدا له باره ي نازناوى (ابا الوليد) (ابن قتيبة، المعارف، ۱۹۹۲م، ص ۱۵۵، الطبري، ۱۴۰۷م، ج ۶، ص ۱۹)، ههروه ها ميژوو نوس (الذهبي) ناماژه به نازناوى (الاملاك) ده دات، له بهر ته وهى چوار له كوره كاني له پاش خوي بونه ته خليفه (الذهبي، ۱۴۲۱هـ، ج ۱، ص ۶۱) به لام له باره ي نازناوى (أبي الذباب) جياوازي له نيوان ميژوونوساندا ههيه، هه نديك رايان وايه كه ددانه كاني (عبدالملك بن مروان) شاش بووه و روپوش بووه به نالتون، ئه مهش وايكردوو له زور كاتدا ده مي كراوه بيت، هه نديك جار له كاتي بيئاگيدا ميتش چوو ته ناو ده مي (ابن كثير، ۱۹۸۸م، ج ۹، ص ۶۶) به لام هه ندي له ميژوونوساني تر ئه م نازناوه ده گيرنه وه بو ته وهى بو نتيكي ناخوش له ناو ده مي هاتوو (ابن قتيبة، ۱۹۹۲م، ۱۴۲۱هـ، ج ۴، ص ۲۴۹) پيده چيت بايه خي به پاكوخاوي ني نه دا بيت، يا خود نه خوشيه كي له گه لدا بو بيت.

دوو ه: له دايكبووني:

(ابن عبد ربه) له كتيبه كيدا ناماژه به وه ده دات كه عبد الملك بن مروان له شارى مه دينه له سالي (۲۳ك/۶۴۳ ز) يان (۲۷ك/۶۴۷ ز) له حهوت مانگيدا دايكبووه. (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۴، ص ۳۹۹)

شيكردنه وهى ئه م دهقه:

زورنيك له ميژوونوسان له دايكبووني (عبدالملك بن مروان) ده گيرنه وه بو سالي (۲۶ك/۶۴۶ ز) (ابن سعد، ۱۹۶۸م، ج ۵، ص ۲۲۴، الطبري، ۱۴۰۷م، ج ۶، ص ۴۹۰، الذهبي، ۱۴۲۱هـ، ج ۴، ص ۲۴۶، ابن كثير، ۱۴۰۸م، ج ۹، ص ۶۶)، ته نها (ابن عساكر) ده نيت له سالي (۲۳ك/۶۴۳ ز) (ابن عساكر: ۱۹۹۵م، ج ۳۷، ص ۱۱۷)، له باره ي ته وهى كه به شهش حهوت مانگي له دايك بووه، ئه وا سهرچاوه كان باس له و بابته ده كه ن وهه مان زانباري ده خه نه روو (ابن الاثير، ۱۴۱۷م، ج ۴، ص ۱۹۲)، ته نها (ابن الجوزي) ده نيت به شهش مانگي له دايكبووه. (ابن الجوزي، ۱۳۵۸م، ج ۶، ص ۳۹)

له باره ي شوپي له دايكبوونيه وه ئه وا سهرچاوه كان به هه مان شيوه جهخت له وه ده كه نه وه كه له شارى مه دينه له دايكبووه (ابن خياط، ۱۳۹۷م، ص ۲۹۲، ابن عساكر، ۱۹۹۵م، ج ۳۷، ص ۱۱۷)

ستيهيم: به يعهت پيداني وماوه ي فه رمانره وايه تيكردي وهك خليفه:

(ابن عبد ربه) له باره ي به يعهت پيداني خليفه (عبدالملك بن مروان) و ماوه ي حكومرانيه كه ي كو مة نيك دهق له چنه شو نينيكي جياوازا دينيت، كه ليره دا ناماژه يان پيده كهين.

۱- خليفه (عبدالملك بن مروان) له شارى ديمه شق له سالي (۶۵ك/۶۸۴ ز) بووه به خليفه (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۴، ص ۳۹۹)

۲- له پاش كوژراني (عبدالله بن زبير)، (عبدالله بن عمر) نامه ده ني ريت بو (عبدالملك بن مروان) و به يعهت پيده دات، ده نوسيت: له (عبدالله

بن عمر) هوه (بؤ عبدالملك بن مروان)، سلاوى خوات لئبیت، من گوپرایه ئی خوومت نیشان ددهم له سهر ئه وهی که خواو پیغه مبهری خوا (د خ) دیاریان کردوه. (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۴، ص ۴۰۰)

۳- (عبدالملك بن مروان) که سیک به ناوی (حبیش بن دلجه القیسی) (خه لکی ولاتی شامه و له گه ل معاویه به شداری شه ری سه فینی کردوه، له سهرده می خه لیفه یزید بن معاویه کراوته والی ئوردون، له سهرده می خه لیفه مروان بن محمد سهر کردایه تی سوپایه کی گه وره ی کردوه بؤ شاری مه دینه له به ران به ر لایه نگرانی عبدالله بن الزبیر وله سالی (۶۵ك) ده کوژریت. ابن منظور، ۱۹۹۱م، ج ۶، ص ۱۹۳) له گه ل هوت هزار سهر باز ده نیریت بؤ شاری مه دینه، دواتر ده چیته مزگه وتی پیغه مبه ر (د خ) له مین به ره که یدا داده نیشیت و داوای خواردن ده کات بؤی دینیت و ده یخوات، هه روه ها داوای ئاو ده کات و دهستی ده شوات، پاشان (جابر بن عبدالله) بانگده کات و داوای لئیده کات به یعت بدات به (عبدالملك بن مروان)، ئه ویش وه لأمی ده داته وه به یعتی پیده دات وه که ئه وهی به یعتی به پیغه مبه ردا (د خ) له رؤزی حوده بیبه، وه گوپرایه ئی ده کات. له هه مان رؤز (ابن دلجه) خوی و سوپاکه ی رویان کرده شاری (الربذه) (دییه که له نزیك شاری مه دینه، سی رؤذ به ئی لئیة وه دورة نزیك له (ذات عرق) وه له سقر ری حجاز وه (ابوذری الغفاری) له وئی نیدراوه. یاقوت الحموی، ۱۹۹۵م، ج ۳، ص ۲۴)، له ولاتی شامه وه دوو سهر کرده ی تره اتن که هه ربه که یان سهر و کایه تی سوپایه کی ده کردو له و شاره یه کیانگرت. (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۴، ص ۴۰۲)

شیکردنه وهی ئه م ده قه:

سه بارت به خالی یه که م له باره ی به یعتی خه لیفه (عبدالملك بن مروان) هوه هه ندیک له میژوونوسان جهخت له سهر هه مان زانیاری ده که نه وه (ابن قتیبة، ۱۹۹۲م، ص ۳۵۵، المسعودی، ۱۹۶۵م، ج ۳، ص ۹۹) به هومانایه ی ناویراو هه مان زانیاری میژوونوسانی هیناوه. سه بارت به خالی دوو م که باس له به یعتی (عبدالملك بن عمر) ده کات به خه لیفه (عبدالملك بن مروان)، میژوونوسان باس له وه ده که ن که (عبدالملك بن عمر) به یعت پیدانی خوی به هه ربه که له (عبدالملك بن مروان) و (عبدالملك بن الزبیر) دواخت وله سهره تادا به یعتی به هیچ کامیان نه دا، ئه مه ش بؤ ئه وهی ئاژوه دروست نه بیت، به لأم له پاش کوژرانی (عبدالملك بن الزبیر) به یعت پیدانی گشت خه لک به خه لیفه عبدالملك، ئیتر ناویراو به یعتی خوی به خه لیفه عبدالملك راگه یاندا (الذهبی، ۲۰۰۶م، ج ۴، ص ۱۲۸، ابن کثیر، ۱۹۸۸م، ج ۹، ص ۴۱)

له باره ی ده قی سییه م سهر چاوه میژوو بیبه کان به گشتی باس له و سوپایه ده که ن که به سهر و کایه تی (ابن دلجه) له لایه ن خه لیفه (مروان بن حکم) نیدراوه بؤ شاری مه دینه به مه به ستی به یعت پیدانی خه لکه که ی، له هه مان کات باس له سوپایه کی تریش ده که ن به سهر و کایه تی (عبدالملك بن زیاد) بؤ شاری مه دینه. به لأم ئه وه روونه که خه لیفه (مروان) کوچی دواپی کرد به رله وهی سوپاکه بنیریت، له به ر ئه وه (عبدالملك بن مروان) کاروباری ناردنی هه ردوو سوپاکه ی جیبه جیکرد (الطبری، ۱۴۰۷م، ج ۵، ص ۶۱۱، ابن الاثیر، ۱۴۱۷هـ، ج ۴، ص ۱۹۰) (ابن قتیبه) له کتیه که یدا باس له پاله وانیتی (عبدالملك) ده کات له کاتی هیرشه کاندا بؤ سهر شاری مه دینه (ابن قتیبة ۱۹۹۷م، ج ۲، ص ۱۹۲)

چواره م: هه ندی له چاکسازی به کانی خه لیفه (عبدالملك بن مروان):

له م به شه دا هه ندیک ده قی میژوو بی سه بارت به چاکسازی به کانی خه لیفه (عبدالملك بن مروان) ده خه یه روو، دواتر روانگه ی سهر چاوه میژوو بیبه کانه وه شیکردنه وهی بؤ ده که ی.

۱- له سهرده می خه لیفه (عبدالملك بن مروان) دا دیوانه کان له رۆمانی و فارسیه وه کرانه عه ربه ی، (سلیمان بن سعد) له رۆمییه وه کردیه عه ربه ی، (صالح بن عبدالرحمن) له فارسیه وه کردیه عه ربه ی (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۴، ص ۳۹۹)

۲- سه بارت به ئه و بره پارهی که له مه والی ده درا، له سهرده می خه لیفه (معاویه بن ابی سفیان) پانزه دینار بوو، به لأم خه لیفه (عبدالملك) کردیه بیست دینار، دواتر خه لیفه (سلیمان بن عبدالملك) زیادی کرد بؤ بیستوینج و خه لیفه (هشام بن عبدالملك) بؤ سی دینار. (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۴، ص ۴۰۰)

شیکردنه وهی ئه م ده قانه:

ده باره ی دیوانه کان وهه رگی پانیا ن بؤ سهر زمانی عه ربه ی له و فارسی و رۆمانیه وه، سهر چاوه کان جهخت له وه ده که نه وه که تاوه کو

سهردهمی خلیفه (عبدالملك بن مروان) دیوانه‌کان به زمانی فارسی و رومانی بوون (الجهشیاری، ۱۴۳۲، ص ۳۸) به‌فهرمانی خلیفه (عبدالملك بن مروان) له‌لایهن (سلیمان بن سعد الخشنی) له‌ولاتی شام له رومانیه‌وه گۆرا بۆ زمانی عه‌ره‌بی، به‌فهرمانی (الحجاج بن یوسف الثقفی)، (صالح بن عبدالرحمن) له‌عیراق له‌سالی (۷۸/ك7۹۷ز) له‌فارسیه‌وه وه‌رگێردرا بۆ به‌عه‌ره‌بی (ابن خیاط، ۱۳۹۷ م، ص ۲۹۹، ابن خلدون، ۱۹۸۴ م، ص ۲۴۴)

له‌باره‌ی زیادکردنی ئه‌و بره‌ پاره‌یه‌ی که تایبته‌ بوو به مه‌والیه‌کان، ئه‌گه‌ر چی به‌دریژایی ده‌سه‌لاتی ئومه‌ویه‌کان موچه (العطاء) ی مه‌والی له‌لایهن خلیفه‌کانه‌وه زیادی ده‌کرد، له‌م روانگه‌وه له‌سهردهمی خلیفه (معاویه بن ابی سفیان) موچه‌ی مه‌والی پانزه‌ دینار بووه، (عبد الملك بن مروان) کردیه بیست دینار و خلیفه (سلیمان بن عبد الملك) کردیه بیست و پینج دینار، به‌لام ئه‌م موچه‌یه نه‌گه‌شتوته ناستی عه‌ره‌به‌کان، باشرین چاکسازیش له‌بواری موچه‌ی مه‌والیه‌کاندا له‌سهردهمی خلیفه (عمر بن عبد العزیز) دا ئه‌نجامدرا که موچه‌ی مه‌والی و عه‌ره‌به‌کانی وه‌ک یه‌ک لیکرد (الطبری، ۱۴۰۷ م، ج ۸، ص ۹۰، ابن الأثیر، ۱۴۱۷ م، ج ۳، ص ۲۶۱)

پینجه‌م: هه‌ندیك له‌وتاره‌کانی (عبدالملك بن مروان):

چه‌ندی‌ن وتاری خلیفه له‌ کتێبه‌که‌ی (ابن عبد ربه) هاتوو، لێره‌دا چه‌ند نمونه‌یه‌کیان باس ده‌که‌ین و به‌راوردی ده‌که‌ین به‌ سه‌رچاوه میژوویه‌کان:

۱- خلیفه (عبدالملك بن مروان) وتاری بۆ خه‌لك داو وتی: ئه‌ی خه‌لكینه، من خه‌لیفه‌یه‌کی لاواز نیم وه‌ک (عثمان بن عفان)، وه‌ خه‌لیفه‌یه‌کی فیتباز نیم وه‌ک (معاویه بن سفیان)، هه‌روه‌ها خه‌لیفه‌یه‌کی بۆ عه‌قل نیم وه‌ک (یزید بن معاویه)، هه‌رکه‌س به‌ زوبانی شتیک بلیت، ئه‌وا ئیمه به‌شمشیره‌کانمان وه‌لامی ده‌ده‌ینه‌وه، پاشان کۆتایی به‌وتاره‌که‌ی هینا وه‌هاته‌ خوارێ (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹ م، ج ۴، ص ۹۰، ص ۴۰۱).

۲- جارێکی تر خه‌لیفه‌چوووه سه‌ر مینه‌به‌رو وتاری بۆ خه‌لك داو وتی: "ئه‌ی خه‌لكینه، خوای گه‌وره سنوری دیاریکردوووه، هه‌روه‌ها کۆمه‌لێک ئه‌رکی له‌سه‌ر واجب کردوون، به‌لام ئیوه به‌رده‌وام له‌ ئه‌نجامدانی گونا ه‌زاده‌رۆپی ده‌که‌ن، که‌واته ئیمه‌ش سزا له‌سه‌رتان زیاد ده‌که‌ین، تاوه‌کو ئه‌و کاته‌ی ئیمه‌و ئیوه شمشیره‌ کۆمانده‌کاته‌وه (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹ م، ج ۴، ص ۴۰۱).

شیکردنه‌وه‌ی ئه‌م ده‌قانه:

۱- میژوونوس (خلیفه بن خیاط) ده‌قیکی میژوویی هیناوه‌ نزیکه له‌وه‌ی (ابن عبد ربه)، ده‌قه‌که‌ی له (ابن عاصم، عن ابن جریح عن ابیه)، وه‌ ئاماژه به‌وه ده‌دات که ئه‌م وتاره‌ی له مه‌وسیمی حه‌ج وه‌سالی (۷۵/ك7۹۴ز) دا وتوووه، له‌ دوای دووسال له‌ کوزرانی (عبدالله بن الزبیر) (ابن خیاط، ۱۳۹۷ م، ص ۲۷۳). وه‌میژوونوسانی تر ئه‌م ده‌قیان هیناوه‌ که‌میک درێژتر له‌وه‌ی (ابن خیاط)، له‌وانه (ابن عساکر) (ابن عساکر، ۱۹۹۵ م، ج ۳۷، ص ۱۳۵)، (السیوطی) (السیوطی، ۱۹۵۲ م، ص ۲۰۴).

۲- له‌باره‌ی خالی دووهم له‌چاکسازیه‌کانی خلیفه (عبدالملك بن مروان) هه‌ج یه‌کتیک له‌ سه‌رچاوه میژوویییه‌کان به‌و شتیاوه‌ی له‌ کتێبه‌که‌ی (ابن عبد ربه) هاتوووه باسی ناکه‌ن، پێده‌چیت سه‌رچاوه‌ی وه‌رگرتنی ئه‌م زانیاریه له‌لایهن ناوبراوه‌وه میژوویی نه‌بیت، بۆیه ئه‌م ده‌قه له‌روی زانستییه‌وه لاوازه.

شه‌شه‌م: (عبدالملك بن مروان) و پادشای رۆم:

پادشای رۆم نامه‌یه‌ک بۆ عبدالملك ده‌نوسیت و ده‌لێت: من له‌و گوشتی و شتره‌م خوارد که له‌ده‌ست باوکت هه‌لاتبوو له‌ شاری مه‌دینه، هه‌رشیکت بۆ ده‌که‌م به‌ هه‌زار هه‌زار سه‌رباز. دوای خۆپێندنه‌وه‌ی نامه‌که‌ خه‌لیفه (عبدالملك بن مروان) به (الحجاج بن یوسف الثقفی) ده‌لێت که (عبدالله بن الحسن) (عبدالله بن الحسن): ناوی ته‌واوی عبدالله بن الحسن بن علي بن ابی تالبي هاشمیه، دایکی ناوی فاتیمة‌ی کضي الحسینه، که‌سیکی ناودارو خاوه‌ن ریز بوو، هه‌روه‌ها زمانیکی ئاراوو توندی هه‌بوو، له‌سالی (۷۵/ك7۶۲ز) له‌سه‌رده‌می عه‌باسیه‌کاندا له‌شاری کوفه له‌ته‌مه‌نی (۷۶) سالیدا مردوووه. بروانه: ابن منظور: ۱۹۹۱ م، ج ۱۲، ص ۱۰۸) رابگه‌یه‌نیت تاوه‌کو وه‌لام بداته‌وه، ئه‌ویش به‌م

جوره وهلامی پادشای رومی دایه وه: خوی گهوره خاوهنی (لوح المحفوظ) ه، که رۆژانه نزیکهی سئ سهد چرکه سات لهخۆده گریت، لهههر چرکه ساتیکدا یه کتیک ده مرئیت ویه کتیک ده ژینیتته وه، که سیک سهرده خات وکه سیک زه بوون ده کات، وههه رچی بۆیت نهجامی ده دات، من ئومید ده خوازم تۆ له یه کتیک لهو چرکه ساتانه دا له گۆر بنیت. له پاش ئه وه (الحجاج) ئه م وه لامه ده نیریت بۆ خه لیفه (عبدالملك) و ئه ویش ده نیریت بۆ پادشای رۆم، دواي ئه وهی پادشای رۆم نامه کهی خوینده وه، سه رسامی خۆی ده ربیری ووتی له وه ده چیت ئه م له زاری په یامبه ره وه ده رجوو بیت. (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۲، ص ۲۰۳)

شیکردنه وهی ئه م ده قه:

ئه م ده قه (ابن سعد) (ابن سعد، ۱۹۶۰، ج ۵، ص ۱۱۱) به کورتی هیناویه تی، (اليعقوبي) (اليعقوبي، (د ت) ج ۲، ص ۲۰۴) ده قیکی هیناوه نزیکه له وهی (ابن عبد ربه) ئاماژه ی پیداو، ههروهها چهند میژوونوسیکی تر ئاماژه یان پیکردوو (ابن الجوزي، ۱۹۹۲م، ج ۶، ص ۲۲۹، الذهبي، ۲۰۰۶م، ج ۴، ص ۱۲۸، ابن کثیر، ۱۹۸۸م، ج ۹، ص ۴۱)، هه موو ئه م میژوونوسانه نوسینی نامه که ده گپنه وه بۆ (محمد بن الحنفیه) له بری (عبدالله بن الحسن)، ئه مه ش له و کاته دا بوو که (محمد بن الحنفیه) له لایه ن (الحجاج) وه ده سته سه ر کرابوو، وه داوا ی لیکرد که به یعت بدات به خه لیفه (عبدالملك بن مروان).

حه وته م: مردنی خه لیفه (عبدالملك بن مروان)

له باره ی مردنی خه لیفه (عبدالملك بن مروان) وه ئه م ده قانه ی خواره وه له کتیی (العقد الفرید) دا هاتوو:

۱- خه لیفه (عبدالملك بن مروان) له شاری دیمه شق له ته مه نی شه ستو سئ سالی دا وه ناوه راستی مانگی شه والی سالی (۸۶ک / ۷۰۵ز) کۆچی دوا ی کردوو (الولید بن عبدالملك) نوژی له سه ر کردوو (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۴، ص ۴۲۱)، وه له ده ره وهی سنوری شاری دیمه شق به خاك سپردرا (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۴، ص ۳۹۹)

۲- ماوه ی خه لیفایه تی له به یعت پیدانیه وه تا وه کو وه فاتی کرد بریتی بوو له سیانزه سال و سئ مانگ (ابن عبد ربه، ۱۹۹۹م، ج ۴، ص ۳۹۹)

شیکردنه وهی ئه م ده قه:

۱- میژووی کۆچکردنی خه لیفه لای میژوونوسان بابه تیکه زۆربه یان هاوړان له سه ری، که له شاری دیمه شق کۆچی کردوو (خلیفة بن خیاط، ۱۳۹۷م، ص ۲۹۲، الطبري، ۱۴۰۷م، ج ۶، ص ۴۱۸، المسعودي، (د ت)، ص ۲۷۳، ابن کثیر، ۱۹۸۸م، ج ۹، ص ۷۳)، ههروهها هه ره له و شاره به خاک سپێردراوه (اليعقوبي، (د ت)، ج ۲، ص ۲۸۱، المسعودي، (د ت)، ص ۲۷۳، ابن عساکر، ۱۹۹۵م، ج ۳۷، ص ۱۶۴) له ده ره وهی شار وهك باسکرا. به لام له باره ی ته مه نی خه لیفه (عبدالملك بن مروان) ئه وا جیاوازی هه یه له نیوان میژوونوساندا، هه ندیکیان بۆچونیان وایه له ته مه نی شه ستو سئ سالی دا مردوو (ابن خیاط، ۱۳۹۷م، ص ۲۹۲، اليعقوبي، (د ت)، ج ۲، ص ۲۸۱، الطبري، ۱۴۰۷م، ج ۶، ص ۴۱۸، ابن کثیر، ۱۹۸۸م، ج ۹، ص ۷۳)، به لام بۆچونیکی تر ده نیت له ته مه نی شه ستو دوو سالی دا کۆچی دوا ی کردوو (المسعودي، (د ت)، ص ۲۷۳). هه ندیکی تر ده نین شه ست سال ژیاوه (اليعقوبي، (د ت)، ج ۲، ص ۲۸۱، الطبري، ۱۴۰۷م، ج ۶، ص ۴۱۸)، یاخود په نجاو حوت سال ته مه نی بووه (ابن عساکر، ۱۹۹۵م، ج ۳۷، ص ۱۶۳)، هه ندیکی تر له میژوونوسان بۆچونیان وایه له ته مه نی شه ستو هشت سالی دا مردوو (الدينوري، (د ت)، ص ۲۳۵).

له نیو ئه م بۆچونانه ی میژوونوسان پیده چیت رای (الطبري) له راستیه وه نزیک تر بیت که ده نیت له سالی (۲۶ک / ۶۴۶ز) له دایک بووه له سالی (۸۶ک / ۷۰۵ز) مردوو. ههروهها (الولید بن عبدالملك) نوژی له سه ر کردوو. (ابن خیاط، ۱۳۹۷م، ص ۲۹۲، الطبري، ۱۴۰۷م، ج ۶، ص ۴۱۸، المسعودي، (د ت)، ص ۲۷۳، ابن عساکر، ۱۹۹۵م، ج ۳۷، ص ۱۶۳)

۲- له باره ی ماوه ی خه لافه تی خه لیفه (عبدالملك بن مروان) ئه وا هه ندی میژوونوسان هاوړان له سه ره وهی که سیانزه سال بووه، ئه گه ره له پاش کوژرانی (عبدالله بن الزبير) ماوه ی خه لافه تی دیاری بکریت، به لام جیاوازیان هه یه له باره ی مانگی حوکمرانیه وه، که چوار مانگ بووه (الطبري، ۱۴۰۷م، ج ۶، ص ۴۱۸) یاخود شه ش مانگ (ابن الاثیر، ۱۴۱۷م، ج ۴، ص ۵۱۷)، یان هه شت مانگ (البلاذري، ۱۹۹۶م، ج ۷، ص ۱۹۳).

به‌لام راستی و دروستی زانیاری له‌باره‌ی حوکمرانی خه‌لیفه (عبدالملك بن مروان) ئه‌وه‌یه که نزیکه‌ی بیستویه‌ک سال ویه‌ک مانگ و نیوه (اليعقوبي: تاریخ، ج ۲، ص ۲۸۱، الطبري: تاریخ، ج ۶، ص ۱۸، المسعودي: التنبيه، ص ۲۷۳).

ده‌ره‌نجام:

له‌باش نوسینی ئه‌م توئینه‌وه‌یه گه‌یشتینه ئه‌م ده‌ره‌نجامانه‌ی خواره‌وه:

۱- کتیبی (العقد الفريد) له‌گه‌ل ئه‌وه‌ی له‌بنه‌ره‌ندا سه‌رچاوه‌یه‌کی ئه‌ده‌بیه، به‌لام زانیاری میژووی گرنگی له‌خو‌گرتووه، که‌ده‌کریت سودی لیه‌گریت، له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا (ابن عبد ربه) خاوه‌نی ریبازی نوسینی تایبته به‌خو‌یه‌تی، که جیاوازا له‌ میتوودی میژووی، ئه‌مه‌ش خالی جیاکه‌ره‌وه‌ی نیوان ئه‌م په‌رتوکه‌و سه‌رچاوه میژوویه‌کانه.

۲- (ابن عبد ربه) میتوودی نوسینی تایبته به‌خو‌ی هه‌بوه له‌کاتی خستنه‌رووی زانیاریه میژوویه‌کاندا له‌هه‌ندی شوین زانیاریه‌کانی هاوشیوه‌ی میژوونوسانه، له‌هه‌ندی شوینی تریشدا جیاوازا له‌میژوونوسان زانیاریه‌کانی هیناوه، بویه واباشتره له‌سودوه‌رگرتن له‌کتیبی (العقد الفريد) یاخود هه‌ر کتیبیکی دیکه‌ی ئه‌ده‌بی، توئهر به‌چاوی ره‌خنه‌وه لێ پروانیت و به‌راودی زانیاریه‌کان بکات له‌گه‌ل سه‌رچاوه ره‌سه‌نه میژوویه‌کانی میژووی ئیسلام.

۳- له‌نوسینی میژوودا به‌تایبته له‌سه‌رده‌می خه‌لیفه (عبدالملك بن مروان) که له‌م توئینه‌وه‌دا وه‌ک نمونه وه‌رگیراوه‌ک له‌هه‌ندی شویندا ورد نه‌بووه و سه‌نه‌دی ریاویه‌ته‌کانی نه‌هیناوه‌وه له‌هه‌مان کات هه‌ندی زانیاری خستوه‌ته‌روو که له‌سه‌رچاوه میژوویه‌کاندا نه‌گواسراونه‌ته‌وه، وه‌ئاما‌ه نادات به‌وه‌ی که‌ئهم زانیاریانه‌ی له‌کوئیه وه‌رگرتووه. بویه توئهرانی بواری میژوو پتویسته به‌سه‌رنجه‌وه ئه‌م سه‌رچاوه به‌کاربه‌ین.

سه‌رچاوه‌کان:

ابن الاثير:

۱- الكامل في التاريخ، دار الكتاب العربي، بيروت، ۱۴۱۷هـ

البغدادی:

۲- هدية العارفين اسماء المؤلفين واثار المصنفين، دار إحياء التراث العربي بيروت، لبنان (د ت)

البلاذري:

۳- انساب الاشراف، دار الفكر، بيروت، ۱۴۱۷هـ / ۱۹۹۶م

ابن تغري بردي:

۴- النجوم الزاهرة في اخبار ملوك مصر والقاهرة، دار الكتب، مصر (د ت)

الجاحظ:

۵- البيان والتبيين، مطبعة دار التاليف، القاهرة، ۱۹۶۸م

۶- كتاب الحيوان، مكتبة مصطفى الحلبي، (د ت).

ابن جلجل:

۷- طبقات الاطباء والحكماء، دار الصادر، بيروت (د ت)

الجهشياري:

۸- الوزراء والكتاب، دار الكتب العلمية، بيروت، ۱۴۳۲

ابن الجوزي:

۹- المنتظم، دار صادر، بيروت، ۱۳۵۸

ابن حزم:

١٠- جمهرة انساب العرب، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٤٠٣هـ/١٩٨٣م

الحميدي:

١١- جذوة المقتبس في ذكر ولاية الاندلس، الدار المصرية للتأليف والنشر، القاهرة، ١٩٦٦ م

ابن خلكان:

١٢- وفيات الاعيان وانباء ابناء الزمان، دار الصادر، بيروت، ١٩٩٠م

ابن خياط:

١٣- تاريخ خليفة بن خياط، دار القلم، دمشق، مؤسسة الرسالة، بيروت، ١٣٩٧م

الذهبي:

١٤- العبر في خبر من غير، مطبعة حكومة الكويت، ١٩٨٤م

الذهبي:

١٥- دول الاسلام، دار الكتاب العربي، بيروت، ١٤٢١هـ

الذهبي:

١٦- سير اعلام النبلاء، دار الحديث، القاهرة، ٢٠٠٦م

ابن سعد:

١٧- الطبقات الكبرى، دار صادر، بيروت، ١٩٦٨م

السيوطي:

١٨- تاريخ الخلفاء، مطبعة السعادة، ١٣٧١هـ/١٩٥٢م

الطبري:

١٩- تاريخ الامم والملوك، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٤٠٧م

ابن عبد ربه:

٢٠- العقد الفريد، دار الاحياء التراث العربي، بيروت، ١٩٩٩م

ابن عساكر:

٢١- تاريخ مدينة دمشق، دار الفكر، بيروت، ١٩٩٦م

ابن غدار المراكشي:

٢٢- البيان المغرب في اخبار المغرب، دار الثقافة، بيروت، لبنان، ١٩٨٣ م.

ابن الفرضي:

٢٣- تاريخ علماء الاندلس، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٩٦٧م

ابن قتيبة:

٢٤- الامامة والسياسة، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٩٩٧م

٢٥- الشعر والشعراء، دار المعارف، مصر، ١٩٦٦م

٢٦- المعارف، الهيئة المصرية العامة للكتاب، القاهرة، ١٩٩٢م

٢٧- المعارف، دار المعارف، القاهرة (د ت)

٢٨- عيون الاخبار، مؤسسة المصرية العامة، (د ت)

ابن قدامة:

التبيين في الانساب القرشيين، دار العلم للملايين، بيروت (د ت)

ابن قوطية:

٢٩- تاريخ افتتاح الاندلس، دار الكتاب، بيروت، ١٩٧٩ م

ابن كثير:

٣٠- البداية والنهاية، دار إحياء التراث العربي، ١٤٠٨ هـ / ١٩٨٨ م

محمد رضوان الداية:

٣١- ديوان ابن عبد ربه، دار الكتاب العربي، بيروت، لبنان، ١٩٩٣ م.

المسعودي:

٣٢- التنبيه والاشراف، دار الصاوي، القاهرة (د ت)

٣٣- مروج الذهب ومعادن الجوهر، دارالاندلس، بيروت، ١٩٦٥ م

المقري:

٣٤- نفخ الطيب، دار العلم للملايين، بيروت، ١٩٨٢ م

ابن منظور:

٣٥- مختصر تاريخ دمشق، بيروت، ١٩٩١ م،

ياقوت الحموي:

٣٦- معجم الادباء، دار الكتب العلمية، بيروت، ١٩٩١ م

٣٧- معجم البلدان، دار الصادر، بيروت، ١٩٩٥ م

اليعقوبي:

٣٨- تاريخ اليعقوبي، دار الصادر، بيروت (د ت)

ملخص البحث:

ان كتاب (العقد الفريد) لابن عبد ربه هو احد الاعمال الادبية الرفيعة في العصر الاسلامي ويتضمن معلومات تاريخية مهمة، حيث يعتمد عليه الباحثون في مجال التأريخ في كثير من الاحيان من دون رجوع ومقارنة وتحليل لتلك المعلومات، حتى يصلوا إلى تلك النتيجة والحقيقة وهي الى أي حد يتفق ما جاء في هذا الكتاب من معلومات مع ما هو موجود في المصادر الاصلية للتأريخ الاسلامي لذلك فان اظهار هذه الحقيقة والوصول الى نتائج عمل مهم وضروري في الوقت نفسه، وقلة الدراسات النقدية لروايات التاريخية الواردة في كتب الادبية وعلى هذا الاساس اختير هذا العنوان.

هذا البحث حول منهجية التاريخية لابن عبد ربه في كتابه المشهور العقد الفريد، دراسة تحليلية نقدية، و عرض لبعض النصوص التاريخية المهمة التي تعود لعصر الخليفة الاموي (عبد الملك بن مروان)، وكذلك مقارنتها بالمصادر الاصلية للتأريخ الاسلامي، بالاضافة الى المقدمة والنتائج يتضمن البحث بندين ويتضمن كل بند عدة اقسام ومحاو، في البند الاول يشتمل على الحديث عن حياة منهج كتابة التاريخ عند (ابن عبد ربه) وفي البداية كان الحديث عن حياته وعصره، ثم عرض خصائص منهج كتابة التاريخ عند (ابن عبد ربه)، البند الثاني خاص بتحليل النصوص التاريخية في عصر الخليفة (عبد الملك بن مروان) (٦٥-٨٥ك/٦٨٤-٧٠٤ م)، في سبعة محاور جاءت أهم تلك النصوص التاريخية التي تتعلق بحياة وحكم وشؤون الدولة والعلاقات الخارجية ووفاة الخليفة، مع تحليل تلك النصوص وذلك من نظرة المصادر التاريخية الاسلامية الاصلية وعرض ما يتعلق بذلك من معلومات.

إعتمد في كتابة هذا البحث على المنهج التحليلي، بعرض المعلومات وتحليلها ومقارنتها في ضوء المصادر التاريخية الاسلامية الاصلية، وذلك من اجل الوصول الى الحقيقة، وفي الختام نام لان نكون في كتابة هذا البحث قد استطعنا ان نعرض بعض المعلومات الجديدة.

Abstract

The book (Al Aqd Alfarid) one literary works in the high-Islamic period and contains important historical information, Where Depends researchers in the field of history often without reference and comparison and analysis of that information Until they reach that result and the truth which is to what extent it is consistent in this book came from Information With what is in the indigenous sources of Islamic history, so the demonstrate this fact and access to the results of important and necessary work at the same time, And the lack of critical studies of historical novels contained in literary books and on this basis was chosen this title.

This research About the historical methodology of (Ibn Abed Rabbo) in his famous book (Al Aqd Alfarid), an analytical study and monetary View To some important historical texts that date back to the era of the Umayyad caliph (Abdul Malik bin Marwan), as well as thoroughbreds comparable sources of Islamic history, in addition to the results provided and research includes two items each item includes several sections and axes, In the first item includes a talk about the life and writing of history curriculum at (Ibn Abd Rabbo). At first it was to talk about his life and his period, and then view the characteristics methodology the writing of history at (Ibn Abd Rabbo), The second item, Private analysis of historical texts in the era of Caliph (Abdul Malik bin Marwan), in Seven axes came the most important historical texts relating to the life and rule and state affairs and external relations and the death of Caliph, With the analysis of these look of texts and that of the Islamic historical sources authentic view the of the related information.

Adopted at the writing of this research on the analytical method, view the information and analysis and compared in the light of Islamic historical sources thoroughbreds, In order to get to the truth, and in the end we hope to be in the writing of this research we have been able to offer some new information.